

*Musiqinin tədrisi metodikası***AZƏRBAYCANDA XX ƏSRİN I YARISINDA
MUSIQİNİN YENİ İSTIQAMƏTLƏRİ**

UOT 372.8:78

Zemfira Səlim qızı Sultanova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi

E-mail: zemfirasultanova52@mail.ru**Rəyçilər:** *ped.ü.f.d., dos. N.N. Abutidze,*
*ped.ü.f.d., dos. A.Ə. Hüseynova***Açar sözlər:** *mədəniyyət, musiqi, inkişaf, incəsənət, psixologiya***Ключевые слова:** *культура, музыка, развитие, искусство, психология***Key words:** *culture, music, development, art, psychology*

XX əsrin əvvəllərində Şərq musiqi mədəniyyəti müstəqil olaraq Avropa musiqisinə meyl göstərdi. Buna səbəb Şərq musiqisinin və onu təmsil edən xalqların sosial-siyasi həyatında baş verən təkamül idi.

V. Yarustovski yazır: “Qeyri Avropa, və ya bəzi Şərqi Avropa xalqlarının qurtuluşu, bədii nöqteyi-nəzərdən onların dünyada baş verən hadisələrdəki rolunu artırmış, eyni zamanda, milli baxımdan özünü anlama prosesini xüsusi olaraq vurğulamışdır ki, bu da öz əksini mədəniyyətdə tapmışdır”.

Deyilənlər Azərbaycan musiqisinə də aid edilir.

Azərbaycan musiqisinin yeni istiqamətdə vüsət almasının banisi Üzeyir Hacıbəyli olmuşdur. O, Şərq və Qərb musiqi mədəniyyətləri arasında mövcud, sanki dağıla bilməz bir “sipərin” aradan götürülməsinin səbəbkarı olaraq qalır.

Ü. Hacıbəyli milli musiqimizin arsenalında olan ifaçılıq üslubuna, Avropa bəstəkarlıq yaradıcılığında ahəngi gətirməklə, XX əsrə qədər Azərbaycan musiqisində mövcud olan inkişaf perspektivlərini reallaşdıraraq həyata keçirə bilmişdir. Lakin bununla yanaşı o, müxtəlif Avropa bəstəkarlıq məktəblərində ümumi şəkildə qəbul olunmuş üslub xüsusiyyətlərini daha da zənginləşdirmişdir.

Ü. Hacıbəyli Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin banisi olmaqla bərabər, həm də (XX əsrin I yarısına qədər olan) dünya musiqi mədəniyyətinin gözəl bilicisi kimi pedaqoqluq sahəsində də şöhrət qazanmışdır. Şərq musiqisinin zəngin dəyərlərinin bəşəriyyətə tanıtmaq işi onun adı ilə sıx bağlıdır.

Dahi bəstəkarın yaradıcılığında dünya və milli Azərbaycan mədəniyyəti orqanik vəhdət təşkil edir. “Onun yaradıcılığında baş verən novatorluq Azərbaycan xalqının musiqi və səhnə mədəniyyətinin dünya mədəniyyəti ruhunda özünü yenidən anlama bilməsi kimi qələmə verilə bilər. Bu iki amilin dolğun sintezi nəticəsində, Hacıbəyli özünün milli üslubunu yaratmağa nail olmuşdur”

Ü. Hacıbəylinin yaradıcılıq üslubu, bəstəkarlıqda nailiyyət aspekti baxımından, bütün milli musiqi “dili” komponentlərinin professional şəkildə tam və dolğun işlənilib hazırlanması kimi qeyd olunur. Bəstəkarın əsərləri Azərbaycan xalq musiqisinin hər bir janrında, istər mahnı, oyun havası, muğam, istərsə də aşıq yaradıcılığında, son stilistik hədd kimi qəbul edilməkdədir.

Hacıbəyli yaradıcılığına dolğun və səlis formalar xasdır. Bəstəkar sadə, lakin cazibəli faktura axtarmaqdan yorulmurdu.

Onun melodiyları xalq mahnı yaradıcılığı ilə sıx bağlıdır, özünəməxsus intonasiyalıdır ki, bu da emosional məzmunun bədiiliyini özündə əks etdirir.

Bəstəkarın musiqisi enerjilidir. Onun dərin məzmunlu epik və qəhrəmanlıq ruhunda yazılan əsərləri zərif lirika ilə səciyyələnir.

Tədqiqatçı F. Əliyevanın qeydlərində deyilir ki, Ü. Hacıbəyov xalq musiqisini olduğu kimi təqdim etməkdən çəkinir və axtarıqlarını xalq musiqi anlayışının incə xüsusiyyətlərini bəstəkarın öz üslubunda formalaşdıraraq üzə çıxarmağa yönəldir (Fərəh Əliyeva. "Azərbaycan musiqisində üslub axtarıqları". Bakı, 1996).

Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin qarşıya qoyduğu əsas məsələni uğurla həll edən Üzeyir bəy bununla milli klassik üslubun təməlini qoymuş olur. Məhz bu yeni doğulan üslub Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin canlanmasına, yeni bəstəkar nəslinin meydana gəlməsinə gətirib çıxarır.

Keçən əsrin 30-cu illərinin ikinci yarısında Azərbaycanda bəstəkar yaradıcılığı geniş vüsət alır. O vaxt yeni nəsillə sayılan Q. Qarayev, C. Hacıyev, T. Quliyev, F. Əmirov kimi gənclər meydana çıxır ki, onlar da Ü. Hacıbəylinin tələbələri olduqlarını qürur hissi ilə qeyd etməklə yanaşı, ustadın dahiliyini də vurğulamağı unutmurlar.

Azərbaycanda fortepiano musiqisi XX əsrin ikinci onilliyində püxtələşməyə başlayır ki, bu janrın da təməlini A. Zeynallı (1909-32) qoymuşdur. Onun əsərlərində milli fortepiano üslubunun cizgiləri qabarıq şəkildə təqdim olunmaqla ilk növbədə xalq musiqisindəki mövcud ahəng düzülüşünün pozulmamasına yönəldilir. Onun musiqisi səmimi, həm də emosionaldır. A. Zeynallının fortepiano üçün yazdığı əsərlərdə folklor ikili xarakter daşıyır. Belə ki, bəzi əsərlərdə xalq melodiyları tam şəkildə, yəni dəyişməz qalır, digərlərində işə, xalq mahnılarının ayrı-ayrı hissələri sərbəst şəkildə təqdim olunur.

A. Zeynallı həm də milli musiqidə kamera-vokal üslubunun yaradıcısıdır. O, öz əsərlərində özünə məxsus lirikanı Azərbaycan vokal sənətinə xas epik lirikaya sarı yönəldir.

Ə. Abbasovun (1920-92) fortepiano musiqisi uşaq pyesləri, həmçinin fortepiano sonatası və orkestrlə fortepiano konsertlərindən ibarətdir.

Ə. Abbasovun "Konsert" respublikamızda, bu janrda yazılan ilk əsərdir. Bəstəkarın yaradıcılığında surətlərin "yaşlı" olmasına baxmayaraq, uşaqlara tam aydınlıq gətirir ("Uşaq pyesləri", toplu. "Altı miniatür").

Müharibədən sonrakı illərdə Azərbaycan musiqi mədəniyyəti daha da inkişaf edərək dolğunlaşır, milli ənənələrə sadıq qalmaqla yanaşı, üslub baxımından çoxşaxəli və təkrar olunmaz yönələri ilə gözə çarpır.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətində Q. Qarayevin (1918-82) sözsüz ki, öz təkrarsız yeri vardır.

O, klassiklərin ənənələrinə sadıq qalmaqla Azərbaycan musiqisinin mövzu sərhədlərini daha da genişləndirir. Eyni zamanda o başqa xalqların da folkloruna, müraciət edir. Bütün bunlarla bərabər Q. Qarayev təqlidə qapılmır, əksinə, başqa xalqların musiqisinin incəliklərini həssaslıqla duyur, xalq musiqimizin zərifliklərinə varır və ən ümdəsi də bu prosesdə özünün müəllif simasını məharətlə qoruyub saxlaya bilir.

Ənənəvi klassik musiqilə (Bax, Bethoven) orqanik bağlı olan Q. Qarayev yaradıcılığı Prokofyev və Şostakoviçin təsirini özündə əks etdirir.

Yeniliklərdən çəkinmədən, cəsarətli axtarıqlar onu musiqi ənənələrinin geniş inkişaf, yoluna gətirib çıxarır. Bütün bunlarla yanaşı, Qarayev gözəl metodistdir. Onun melodiyları təravətli və təbiidir.

Bəstəkarın əsərlərində özünü açıq-aydın göstərən psixoloji rəngarənglik, milli ahənglə klassik funksiyalar sistemi cəmlənir ki, bu da müasir harmoniyanın yaranmasına gətirib çıxarır. Q. Qarayev musiqisində polifoniyaya xüsusi yer ayrılmışdır, onun əsərlərinin metroritmliyi olduqca orijinaldır.

Q. Qarayev yaradıcılıq palitrasını cəsarətlə, çox hallarda isə hədsiz cəsarətlə, intensiv, son dərəcə maraqlı bir tərzdə genişləndirə bilər ki, bu da əsərdə ənənəni qoruyub-saxlamaqla, eyni zamanda musiqinin tam müstəqilliyinə xələl gətirməkdən baş verir.

C. Hacıyev (1917-2002) yaradıcılığı Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafı yolu ilə paralel olaraq formalaşmışdır ki, buna görə də təbii olaraq, onun yaradıcılığı milli üslubun yaranması və inkişaf problemləri ilə bağlıdır. C. Hacıyev sənətkar-romantikdir, sənətkar-filosofdur. Onun əsərlərində göstərilən obrazlar, yaşanan hisslər kifayət qədər poetikləşmişdir. Bəstəkarın musiqi dili, xalq musiqisinin ayrı-ayrı janrlarına aid xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Lakin, bəstəkar daha çox muğam janrına dönə-dönə müraciət edir ki, bu da onun yüksək ideyalı üsluba nə dərəcədə yaxın olduğunu bir daha sübut edir. Hacıyev fenomeninin əsas xüsusiyyəti obrazlarda aydınlıq və emosional dolğunluqdur ki, bu amillər də melodiyanın plasticliyinə zəmin yaradır.

Bəstəkarın yaradıcılığında muğam-improvizə prinsipi variasiya və polifoniya prinsipi ilə qovuşur. A. Tağızadənin müşahidəsinə görə, Hacıyev polifonik üslubun maraqlı doğuran cəhəti ondan ibarətdir ki, müxtəlif çətinlikdə olan polifonik yazı üslubunu rəngarəng milli intonasional koloritə uyğunlaşdırır və bu zaman polifonik inkişaf özünün orqanikliyi ilə fərqlənir.

Kamera və orkestr üçün yazılan musiqi əsərlərini eyni bir üslub xətti birləşdirir.

Milli romantizm ənənələrinə sadıq qalan bəstəkarların ən parlaq nümayəndəsi olan F. Əmirov (1922-84) musiqimizi yeni çalarlar ilə zənginləşdirmişdir. Bəstəkarın yaradıcılığında aparıcı xətt lirikadır. Əmirov lirikası özünün çoxşaxəliliyi, emosional baxımdan dolğunluğu və incəliyi ilə seçilir ("12 miniatür"). Onun musiqisinin, emosional aspekti romantik-pafoslu olmaqla yanaşı, çox incə məlahətliyə malikdir. İncə koloritli tembr səslənmələrlə, yeniliklərlə dinləyiciləri cəlb edir. Bəstəkarın bənzərsiz milli musiqi dili, onun bütün komponentlərində - ahəng, melodiya, harmoniya və metro-ritmdə əks olunur. Parlaq və dolğun Əmirov melodiyası, mahiyyətinə görə vokallığı və oxunaqlığı ilə maraqlıdır. Musiqidə olan əvəzolunmaz kolorit Əmirov əsərlərinə özünəməxsus ahənglik aşılayır.

Əmirovun təkrarolunmaz musiqisi, klassik funksional sistemlərin milli ahənglə bağlı sintezinə arxalanır ki, bu zaman hər iki mənbə romantizmə xas olan gözəl harmoniya ilə zənginləşir. Lakin onu da qeyd etməliyik ki, bu sintezdə milli ahəng başlıca yer tutur.

F. Əmirov Ü. Hacıbəyli yaradıcılığına yaxın olduğundan onu haqlı olaraq Hacıbəyov irsinin davamçısı adlandırırlar. Ümummusiqi dililə xalq musiqisi dilini Əmirov o dərəcədə mənimsəyə bilmişdir ki, bu amillər bəstəkarın şəxsi üslubunun özəyinə çevrilir.

Problemin aktuallığı. Musiqi mədəniyyətinin mənimsənilmə prosesində musiqiyə tələbat şəxsiyyətin inkişafı səviyyəsini xarakterizə edir.

Problemin elmi yeniliyi. Musiqi müəllimi ixtisasını seçən hər bir kəs musiqi maraqları və yaradıcılıq xüsusiyyətlərini daima təkmilləşdirərək inkişaf etdirilməlidir. Bu sənət cəmiyyətlə, onun mədəniyyəti və ideologiyası ilə sıx bağlı olaraq dəyişir, yeniləşir.

Problemin praktik əhəmiyyət və tətbiqi. Musiqi təliminin məqsədinin psixoloji əsaslandırılması şagirdin musiqi təcrübəsinin inkişafına, incəsənətə münasibətin yaranmasına və bütövlükdə şagirdin musiqi aləminə münasibətinə öz müsbət təsirini göstərir.

Ədəbiyyat

1. Алексеев А.Д. Методика обучения игре на фортепиано. М., 1978.
2. Мазель А. Эстетика и анализ. М.: Советская музыка, 1966, № 12.
3. Сохор А.Н. Музыкальная культура общества // Вопросы социологии и эстетики музыки, Л., 1980.

З.С. Султанова

Новые направления музыки в Азербайджане в первой половине XX века

Резюме

Особое значение имеет проблема заинтересованности в обучении музыке, которая также является одной из основных проблем общей педагогики. Систематическое получение знаний о музыке, формирование умений и навыков должны быть направлены прежде всего на развитие эмоциональной чувствительности, интереса детей к музыке.

Z.S. Sultanova

New directions of music in Azerbaijan in the first half of the 20th century

Summary

The problem of interest in the teaching of music is of particular importance, which is also one of the main problems of general pedagogy. Systematic acquisition of knowledge about music, the formation of skills and habits should be aimed primarily at the development of emotional sensitivity, children's interest in music.

Redaksiyaya daxil olub: 28.08.2023